

ספר שיח העופות

ביאורים בעניני עופות במקרא
בתלמוד ובהלכה

מחולק לשלשה חלקים:

חלק א' - סוגיא דסימני עופות

ביאור מלא לפי כל שיטות הראשונים על כל שורה
ושורה בגמ' חולין דפים ס"א-ס"ג, וביאורים רחבים לענין
מציאות ומסורת כל עוף המדובר בסוגיא זו.

חלק ב' - פירוש לכל עופות הטמאים במקרא

רשימה על כל כ"ד עופות הטמאים הכתובים בתורה
ע"פ כמה תרגומים ומסורות, ובהתאם סימניהם עם מה
שמצינו בהסוגיא.

חלק ג' - מסורת עופות הכשרים בקהילות ישראל

הרחבת דברים הלכה למעשה על כל העופות שיש
מסורת על כשרותם, ופולמוסים בין שו"ת של גדולי
האחרונים על כמה מסורות, והנהוג בישראל היום.

מהדורת ביקורת לקראת לימוד הדף היומי
תמוז תשפ"ו

מהדורה זו לע"נ
הרב חיים ישראל בן הרב יצחק עבאדי
זצ"ל

Scientific Sources and Photo Credits appear on
page 424, except for those that require credit on
the page.

כל הזכויות שמורות.

להערות ויתר פרטים:

יהודה שווארץ

732-864-4145

yschwartz234@gmail.com

מכון עלה זית

עריכת ספרים מרישא עד גמירא
publish@alehzayis.com | 732.513.3466
FAX: 732.865.7002 | 732.387.7841

תוכן הענינים:

7.....	הקדמה
	חלק א'. ביאור הסוגיא בחולין דף נ"ט-ס"ה
9.....	פתיחה
11.....	ענף א'. מתני' חולין דף נט. - ד' סימני טומאה
19.....	ענף ב'. דף סא. עוף עם ד' סימני טומאה: זהות הנשר
27.....	ענף ג'. לימוד משאר עופות הטמאים, מנין סימניהם, וזהות העורב
34.....	ענף ד'. דף סא: - ב' כתובים הבאים כאחד בעופות הטמאים, ופרס ועזניה
46.....	ענף ה'. זהות פרס ועזניה ע"פ הג"ל
56.....	ענף ו'. דף סב. - עוף הבא בסימן א', במכיר כ"ד עופות ובאינו מכירם
66.....	ענף ז'. ביאור הגמ' לענין זרזיר וסנונית, וכמאן קי"ל בין ר"א לחכמים
75.....	ענף ח'. פרטים במיני תורים ובני יונה
79.....	ענף ט'. דף סב: - ח' ספקות, קורקבן הנקלף בסכין, ותרנגולתא דאגמא
92.....	ענף י'. דברי הראשונים הלכה למעשה בסימני עופות, ומתי צריך מסורת
	ענף י"א. דברי הראשונים והפוסקים מה נחשב מסורת, ואם יש לסמוך על
97.....	מסורת אחרים
104.....	ענף י"ב. כמה עופות הדומין זה לזה בשמותיהם, והשייכים לתרגול האגם
106.....	ענף י"ג. דף סג. - שלשה סוגי "שקיטנא" וביאור חילוק מינים ע"פ התורה
111.....	ענף י"ד. ביאור הגמ' לכמה עופות טמאים הכתובים בתורה
121.....	ענף ט"ו. מיני עופות לילה (Owls), כוס ינשוף ותנשמת
129.....	ענף ט"ז. זהות העופות 'קאת ורחם' ע"פ הגמ'
136.....	ענף י"ז. עורב ומינו

ענף י"ח. מין הניץ, וניץ הגס.....	144
ענף י"ט. חסידה, ואנפה ומינה.....	150
ענף כ'. המשך לדף סג: - ביאור מנין העופות, ומיני דאה ראה איה ודיה.....	161
ענף כ"א. אם רוב עופות בעולם טהורים, ונאמנות 'רבו צייד' על העופות.....	170
ענף כ"ב. דף סה. - עוד סימני טומאה, ואם שייכים לדריסה.....	174
ענף כ"ג. ענין שבן וגדמה בעופות טמאים וטהורים.....	182
ענף כ"ד. שאר מדרשי תנאים בסימני העופות.....	187

חלק ב'. כל כ"ד עופות על סדר הפסוקים, זהותם וסימניהם

פתיחה.....	195
א. נשר.....	199
ב. פרס.....	201
ג. עזניה.....	202
ד. ראה/ראה.....	203
ה. איה/דיה.....	204
ו. 'מין' איה/דיה.....	205
ז. עורב.....	205
ח. 'מין' העורב.....	207
ט. בת היענה.....	209
י. תחמס.....	211
יא. שחף.....	217
יב. ניץ.....	219
טבלאות כל השיטות בתרגום העופות.....	239
אחרית דבר על מסורות שונות, ובפרט תרגום רס"ג.....	241

חלק ג'. עופות הכשרים, ומסורות חלוקים

243.....	פתיחה.....
251.....	סימן א'. מסורת אווז ובר-אווז, והיוצאים מכלל זה.....
	Graylag Goose & Mallard Duck
255.....	סימן ב'. פולמוס אווז הבר בימי האחרונים.....
263.....	סימן ג'. פולמוס אווז ובר אווז עם חרטומים שחורים.....
273.....	סימן ד'. עוד ברווזים מעולם הישן שאכלו במקצת מקומות.....
	Pekin, Teal and Gerganey Ducks
276	סימן ה'. פולמוס ברווז המוסקובי.....
	Muscovy Duck
288.....	סימן ו'. היתר עוף 'האינדיק' (תרנגול הודו).....
	Turkey
299.....	סימן ז'. מסורת הברבור.....
	Swan
302.....	סימן ח'. מסורת הברקהן/שכוי היער.....
	Grouse & Prieri Chicken
304.....	סימן ט'. מסורת הדרור, ודין סנונית והדומה להם.....
	Sparrow, Swallow, Swift, Martin & Lark
308.....	סימן י'. טווס.....
	Peacock
315.....	סימן י"א. יונה ותור ומיניהם.....
	Dove and Pigeon
319.....	סימן י"ב. פסיוני (פסיון).....
	Pheasant
327.....	סימן י"ג. פערלהון (פניניה).....
	Pearlhen/Guinea Fowl

332	סימן י"ד. ציפורי שיר המצויים בארה"ב.	Common American Song Birds
335.....	סימן ט"ו. קורא (חגלה/ריבהון).	Partridge
342.....	סימן ט"ז. מסורת השליו.	Quail
347.....	סימן י"ז. תרנגול מימות עולם עד לפני מאתיים שנה.	Old Chicken breeds (Junglefowl, Leghorn, Baladi) & selective breeding
353.....	סימן י"ח. פולמוס תרנגול הקוכין והברהמא.	Chochin and Brahma Chickens
373.....	סימן י"ט. יתר תרנגולים משונים מימי קדם.	Polish, Turkin, Dorking, Feverolle, Silkie & Aracouna Chickens
388.....	סימן כ'. תרנגולים הנאכלים בארה"ב עד שנת תש"כ.	Plymouth Rock, Rhode Island Red & Orpington Chickens
395.....	סימן כ"א. פולמוס תרנגול 'הפטס' ותרנגול הקורניש.	The "Broiler Chicken", The Cornish-Rock Hybrid
402.....	סימן כ"ב. פולמוס תרנגול הבראקל.	The Breakel Chicken
409.....	סימן כ"ג. כל העופות שבמסורת ליורנו המובאים בספר זבחי בהן.	
417	סימן כ"ד. סיכום כל מסורות הנוהגים כיום בכל קהילות ישראל.	
420.....	סימן כ"ה. מילואים בעיני בליעות, תערובת וביצים הבאים מעופות שאין עליהם מסורת, ולענין מצות שילוח הקן.	

הקדמה

כתוב בתורה (ויקרא כ, כה) "והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור". ומכאן למד הרמב"ם בראש הלכות מאכלות אסורות שיש מצות עשה לידע את הסימנים המבדילים בין בהמה וחיה ועוף ודגים וחגבים המותרים באכילה, לבין האסורים. (וע"ע בספר המצוות, מ"ע ק"נ; וכ"ה בספר החינוך מצוה ת"ע). ונמצא, שמלבד עצם המצוה למנוע ממאכלות אסורות, ישנה מצוה בפני עצמה לדעת ולהכיר את ההבדל שבין המינים הטהורים למינים הטמאים.

ובענין בהמות ודגים, הדברים פשוטים וידועים יותר, שהבהמה הטהורה ניכרת במעלה גרה ומפרסת פרסה, והדגים בסנפיר וקשקשת. אבל בענין העופות, הדברים מסובכים הרבה יותר. שהרי בתורה לא נתפרשו סימנים לעופות כלל, אלא נמנו שמות העופות האסורים בלבד. ואולם חז"ל מסרו לנו סימנים להבחין בין עוף טמא לעוף טהור, והם ארבעת הסימנים המוזכרים במשנה חולין דף נ"ט.

אלא שסוגיא זו מן הקשות שבש"ס היא, עד שכמה מגדולי הראשונים והאחרונים טרחו ויגעו הרבה לעמוד על בירורה. ומאז שבאתי לעסוק בסוגיא זו, ראיתי גודל המבוכה שבדברי הראשונים בביאור כמה עניינים שבה, עד שנתרחקו דעותיהם זה מזה כרחוק מזרח ממערב. ועוד זאת, שרוב דברי הראשונים נאמרו דרך פסק והכרעה, ולא תמיד ביארו את כל מהלך הסוגיא שורה אחר שורה לפי שיטתם. וגם חלק גדול מן העניינים תלוי בחילופי גירסאות שהביאו הראשונים, וצריך להבין כיצד היתה הגמרא נראית לפניהם.

ועוד דבר המוסיף קושי בסוגיא זו; שאין זו סוגיא שאפשר לבררה מתוך הגמרא בלבד; שהרי הרבה מן הדברים תלויים במציאות העופות ובטבעם. ואף אם נעמוד על המציאות, עדיין צריך להתאים את הדברים עם לשון הגמרא והראשונים, ולברר על איזה עוף ועל איזו תכונה נתכוונו. וכבר מצינו כמה ראשונים שטרחו לבדוק בעצמם מיני עופות טמאים כדי לברר אם ביאוריהם מתאימים למציאות, ואנו הרחוקים מהם כמה דורות, זקוקים לביאורים רבים כדי להבין את דבריהם.

לכן יגעתי ללמוד הסוגיא מתוך התאמתה למציאות, וגם לבאר כל הדברים בין שורות הגמ' לפי כל הראשונים, עד שבס"ד מצאתי חלקי מכל עמלי. ויש כמה ספרים המדברים על עופות, אבל לא בסגנון זה שהכל במקום אחד. לכן ראיתי נכון להעלות הדברים על הכתב, לתועלת המבקשים ביאור בסוגיא קשה זו.

עוד ראיתי תועלת גדולה לעסוק בזיהוי עשרים וארבעת העופות המנויים בתורה. שאף שקשה לזהות כל עוף בוודאות גמורה, מ"מ יש כמה עופות שיש עליהם מסורת חזקה, וכן תרגומים קדומים המסייעים בזיהוים. ויש תועלת גדולה

בידיעתם כדי לעמוד על סימניהם ולהשוותם לדברי הסוגיא, וכמו שמצינו שטרחו כמה ראשונים לבדוק בעופות שהיו מקובלים להם שהם מעופות הטמאים.

ולמעשה, רוב הפוסקים כתבו, שמחמת ריבוי הספקות אין לנו לאכול שום עוף אלא במסורת. ולפיכך אין מצוי למעשה להתיר עוף ע"פ לימוד הכללים בהסוגיא. אמנם עדיין נותר חלק גדול הנוגע למעשה; לדעת עצם גדרי המסורת. שהרי העופות משתנים לפי המקומות והזמנים, ובמשך הדורות נתעוררו כמה וכמה שאלות אצל הפוסקים אם עופות מסוימים בכלל המסורת או לא, ואם אפשר לסמוך על מסורת של קהילות אחרות, ועוד כמה עניינים הנוגעים להלכה למעשה.

וחלקתי את החיבור לשלשה חלקים: האחד, בביאור הסוגיא; השני, בביאור זיהוי העופות במקרא; והשלישי, במסורת העופות הכשרים במשך הדורות.

והכרת טובה מיוחדת אני חייב לכמה חכמים וחוקרים מדורות קודמים ומדורנו, שנעזרתי בספריהם בביאור המציאות לאור הסוגיא. ומהם פירוש הרב דוד צבי הופמאן לחומש, ספר תולדות הארץ לר' יוסף שיינהאק מווארשא, פירוש הרב אריה קפלן לחומש, *The Animal World of the Bible* מאת ר' ד"ר יהודה פליקס, ספר מסורת העוף מאת ר' ד"ר זהר עמר, ספר שיחת חולין מאת הרב אמת' בן דוד, קונטרס 'זיהוי עופות הטמאים' ע"פ המסורות הקדומות לרב עזריאל רוזנשטרק, וקונטרס עופי שמיא מידידי רב אליהו שמחה הלמן. (גם תודתי לו על שסיפק לי כמה תמונות של עופות שהובא בהספר). וכן תודתי נתונה לידידי הרב יהושע יענקלביץ והרב מאיר וולגלרנטר, שסייעו לי בכמה מקורות ותרגומים בענייני העופות, והרבה מן הדברים נתלבנו עמם.

עוד נעזרתי במקורות רבים להבנת מסורת העופות הכשרים, בנוסף על תשובות רבות מגדולי האחרונים מלפני כמאתים שנה ועד ימינו. ומהם ספר 'מזון כשר מן החי' לרב ישראל לוינגר, מסורת העוף הנ"ל, ספר ששון הציפור מאת רב חיים לויקה, (גם תודתי לו שנדב כמה שעות מזמנו לדבר עמי על כמה פרטים) ספר שלח תשלח מאת רב נפתלי ויינברגר, ספר עוף השמים מאת רב יעקב מנחם שטייף, וכן כמה קבצים, גליונות וכתבי עת שנתפרסמו בימינו.

וקריתי הספר בשם "שיח העופות" כי כולו מדבר על עופות, וגם יש עוד רמז בזה; שכתב היד רמ"ה בסנהדרין דף קח: וז"ל "אף בהמות וחיות ועופות אית להו שיחה דמשתעו בה להדדי, ולא דיבור ממש אלא סימני בעלמא... ומאן דחכים ידע לה לשיחה דידיהו". וכיון שהספר מדבר על סימני עופות, יש בזה 'שיחה' תרתי משמע.

אסיים בהודאה להקדוש ברוך הוא על כל הטובה אשר גמלני מיום היותי עד הנה, ובפרט בהוצאת ספר זו, ובתפילה על העתיד שימשיך חסדו וטובו עמדי, ויהא ספר זה לתועלת לכל המבקשים ברור וליבון בסוגיא זו.

חלק א'

ביאור הסוגיא בחולין נט.-סה.

פתיחה:

עיקר המקור בחז"ל לברר זהות וסימני עופות הטמאים הכתובים בתורה הוא בחולין סוף פרק אלו טריפות, ויש שקראו לסוגיא זו 'סוגיא דנשר'. וסוגיא זו היא מן החמורות ביותר, ואף מצינו שכמה ראשונים דיברו על עומק הקושי שבה. הרמב"ן, בסיום ביאורו לסוגיא, כתב שהוא "דבר שיש לו שחר ואין לו ערב". ובספר האשכול (מהדו' אלבק, הל' סימני בהמות חיות ועופות) חתם דבריו, "ובעוונותינו אנו מגששין ומחפשין ומשוטטין בדבר ה', ואין אנו מוציאים".

וכן מצינו בכמה אחרונים שהתעוררו על עומק הסוגיא. בשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סימן מ"ה) כתב "כי כבר יותר מארבעים שנה שלמדתי הסוגיא בעיון רב, ועם כל זה, אם אבוא עתה לפלפל בה – צריך זמן חצי שנה על כל פנים". וכן כתב האבני נזר (יו"ד סימן ע"ד) "וצריך להעמיק העיון בסוגיא דנשר, העמוקה מני ים".

ומצינו כמה ראשונים כמו רבינו תם והמהרי"ל שדנו אם המסורת שהיה בידיהם מתאימות עם דברי הגמ', ולעומת זאת רואים מדברי הרמב"ן ומאירי איך שטרחו בבדיקת יותר מעשר עופות המסורים להם כטמאים, כדי להתאים את הסימנים עם דברי הגמ'. גם יש כמה שינויי גירסאות בסוגיא זו שכנראה נחלקו בהם חכמי נרבונא וחכמי אשכנז. והכל מובא בדברי הראשונים המלקטים על הסוגיא, כמו הר"ן ובעל המאור ומאירי, וגם הים של שלמה האריך בזה. אולם לא דיברו כל הראשונים על כל שורה בגמ', ורובם דיברו רק לפי מסקנת הסוגיא. ולכן לבד ממש"כ רש"י על פירוש הגמ' במשך הסוגיא כפי דרכו, צריכים ללמוד את הגמ' הטיב לדעת איך שאר ראשונים ביארו כל שלב בסוגיא זו. ובזה החילי בעזרת ה'.

ובסוגיא זו יש כמה חלקים, אבל עיקר הדברים הם חמישה שלבים בסוגיא: הדבר הראשון שבסוגיא זו, הוא מה הם הסימנים של כשרות וטומאה בעופות. ולאחר מכן מתחיל הגמ' לבאר כמה אפשרות ללמוד דינים אלו לגבי עוד עופות ע"פ י"ג מידות שהתורה נדרשת בהם, ומאותם הדברים יש לראות כמה סימנים יש לכל אחד מעופות הטמאים, שזה גופה תלוי במחלוקת ראשונים וחילופי גירסאות. לאחר מכן מביאה הגמ' כמה עופות התלויים בספק או שיש חשש להחליפם עם טמאים. ובזה מגיעה הגמ' לדבר על כמה זיהויים של העופות הכתובים בפסוקים, ונבאר כל אחד שהובא בגמ' על הסדר. אח"כ דן הגמ' במש"כ 'למינו' בכמה עופות, לבאר איזה עופות כוללים יותר משמם לחוד.

וענין מרכזי בסוגיא זו הוא להבין מה היה גדר 'מין' לפי חז"ל והתורה, כי היום גדר המינים מתחלקים כידוע לפי taxonomy. אבל אין זה מגיד שכך הוא הגדר לפי התורה. ומפני הבלבול בעינים אלו, וגם חסרון ידיעה על כל שמות עופות הטמאים שבתורה, כתבו כמה ראשונים שלא לאכול שום עוף שאינו בא עם מסורת. והגם שכך ההלכה למעשה, אין למנוע מלבאר את הסוגיא ולהשתדל לחפור בעומק הסוגיא עד שנבאר כל מה שידינו מגעת. וע"פ כמה תרגומים וביאורים שנביא במשך הסוגיא נראה שיש לעמוד על רוב הדברים וליתן גדר לכללי להענין.

ואור נתיבתי היו דברי הרמב"ן שטרח ויגע בבדיקת כמה עופות כדי להתאים את הדברים עם הסוגיא, כמש"כ בעצמו בביאורו להסוגיא בחולין. וכך עשיתי כאן כפי כוחי, ע"פ מקורות מדעיים על עופות ותרגומים ישנים, 'וקבל האמת ממי שאמר'. (עי' ברמב"ם הקדמה לאבות.)

ואף שיש כמה אופנים לסדר ענין זו, ראיתי תועלת לסדר אותה על סדר הסוגיא בגמ', כדי שיהא ביאור על כל שורה ושורה בגמ', שעד הנה לא ראיתי מי שהרחיב כה"ג. ומפני שע"י סדר זה לא יהא הכל במקום אחד לפי הענין, לכן כתבתי חלק ב', שיהא חלק שלם לבאר כל העופות על סדר הפסוקים, וגם אותם שלא הובאו על סדר הסוגיא כי לא דיבר הגמ' עליהם ולא נקראו בשם.

ומאחר שמטרת חיבור זה היא לבאר את הסוגיא בדרך שתהא מובנת וישרה, נמנעתי מלהיכנס לפלפולים מרובים המצויים בכמה מתשובות האחרונים על הסוגיא. שלא באתי להרבות חריפות ולהכביד על הלימוד, אלא לבאר ולהאירו באופן קל, אף אם יהא מקיף. ולכן עיקר הדברים מיוסדים על דברי הראשונים, ועל דברי האחרונים במקום שבאו לבאר דברי הראשונים, וכן על דברי הפוסקים הנוגעים להלכה למעשה.

ונחלק הסוגיא לכמה 'ענפים', כי הם כולם חלקים קטנים מהמשך סוגיא אחת. ומכל הדברים נוכל להוציא בנין גדול על מה תלויים כל דיני כשרות העופות, וכן נוכל להבין את טעמי מנהגינו היום להצריך מסורת. וחלק זה מחולק לכ"ד ענפים, כנגד כ"ד עופות הטמאים. ובזה החלי בעזרת ה' יתברך:

ענף א'

מתני' חולין דף נט. - ד' סימני טומאה

הנה לשון המשנה בחולין דף נ"ט עמוד א':

סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה, וסימני העוף לא נאמרו, אבל אמרו חכמים¹ כל עוף הדורס טמא, כל שיש לו אצבע יתירה, זנפק, וקורקבנו נקלף טהור. רבי אלעזר בר' צדוק אומר, כל עוף החולק את רגליו טמא.

דברי ר' אלעזר יתבארו בגמ' להלן בדף ס"ה (עי' ענף כ"ב). וכאן נדון בסימנים לפי התנא קמא. אבל לפני שנבאר מה הם הסימנים, יש לעורר שכנראה יש סתירה במתני'. דהרי בתחילה נאמר 'כל עוף הדורס טמא', ומשמע שאם אינו דורס טהור, אף בלא שאר סימני טהרה. ואח"כ אמרה דכל שיש לו אצבע יתירה וכו' טהור, ומשמע שצריך סימנים אלו גם אם דורס. ויש להעיר עוד, דמשמע שבאמת אין מושג של "ד' סימנים", אלא שיש חד סימן של טומאה, והוא דריסה, וג' סימני טהרה, שבגופו של העוף. ובביאור הדבר נחלקו הראשונים:

¹ תוס' דף סא. (ד"ה כל) דן בזה איך קים להו לחכמים הך מילתא וכי קניגי או בליסטרי היו שבדקו כל העופות. ולא ניחא לתוס' לומר שהוא הלכה למשה מסיני דא"כ קשה למה יש לימוד בגמ' להלן (ראה ענף די) ע"פ העופות שחסרים להם סימניהם. אלא כתב תוס' שהוא קבלה מימות נח. אבל הרמב"ן כתב דלעולם הוא הלכה למשה מסיני, דע"כ ידעו ד' סימני נשר, ובזה יש ללמוד לעוד כמה עופות כמו שיבואר להלן. ובאמת יש להביא ראיה לרמב"ן ממש"כ בספרא (תורת כהנים) פ' שמיני (ב,ב) דאיתא שם "זאת החיה אשר תאכלו, מלמד שהיה משה אוחז החיה ומראה להם לישראל ואומר להם זו תאכלו וזו לא תאכלו... את אלה תשקצו מן העוף את אלה תשקצו ואת אלה לא תשקצו". ומשמע שע"כ הכירו את כל העופות. ולכאורה יש שוב להקשות כמש"כ תוס' דהא מיהא שבגמ' מבואר שמשה רבינו לא קניגי ולא בליסטרי. ואולם יש להביא שהרמב"ם בספר המצוות (עשה ק"ג) כתב דסימנים אלו באו ע"י בדיקתם בעופות. וכ"כ הרלב"ג שנתנו חז"ל סימניהם ע"י חיפוש בעופות. ונל"פ, שבמשך הגמ' מבואר שיש שהיו בקיאים בכ"ד עופות, וע"כ א"צ לבדוק כל עופות שבעולם אלא הני כ"ד. ועי' בחזון יחזקאל (הגר"י אברמסקי) על התוספתא בחולין פ"ג, שלומד גם ברמב"ם פ"א ממאכלות אסורות שסימני העופות הם מן התורה, ומה שאמר המשנה שלא נתפרשו בתורה היינו שאינו כתוב בפסוקים אלא כך קיבלו הלכה למשה מסיני. ובדברי הרס"ג (במקור המובא בסמוך, הערה 3) כתב שסימני עופות קיבלו ישראל מנביאים.

• **רש"י** מבואר בהמשך הסוגיא שכל שיש בו כל ד' סימני טהרה כשר, ובלאו הכי חוששין שהוא עוף טמא אא"כ יודע שאינו מכ"ד עופות הנאמרים בקרא. ואם יש עליו מסורת א"צ אפילו כל הד' סימנים. וכענין הזה כתב הבעל מאור לפי דרך תוס' (ריב"ם ולא ר"ת, ראה בסמוך), שאין ללמוד מכללות ולומר שכל עוף בג' סימני הגוף אינו דורס, דאפשר סימן טומאה שלו הוא שדורס, ומ"מ, חילוק המשנה לדריסה הוא מפני שכל עוף הדורס טמא, ולענין שאר סימנים יש ויש, ולכן אם אינו דורס יש להכשיר ע"י שיש בהם שאר סימני הגוף, ועכ"פ אם יש עליו מסורת יש להכשרו.²

• **הרמב"ן** והר"ן מבוארים במשך הסוגיא שכל עוף הבא עם ג' סימני הגוף בידוע שאינו דורס. לכן כתב הר"ן שכוונת המשנה לשני דברים; כל עוף הדורס בודאי טמא, בין אם יש להם ג' סימנים האחרים בין אם לאו. וכל שיש לו ג' סימני טהרה, בודאי אינו דורס וטהור. ואולם לפי האמת יש שאין דורסים וגם יש להם רק מקצת סימני טהרה, ועל אלו צריך מסורת שאינם מעופות הטמאים הכתובים בתורה. ויבואר להלן שזהו גם שיטת הרמב"ם, וכ"מ גם בספר החינוך שיש להכשיר עוף שבא עם ג' סימני הגוף, אף שבשאר הסוגיא לא הכריע להדיא בין רש"י לרמב"ן. ואף ר"ת (בתוס' ד"ה כל דף סא.) כתב שכל שיש לו ג' סימני טהרה בידוע שאינו דורס, אף שפירש ענין אחר לענין מהות הסימנים, ובפרט לענין דריסה. וכזה מצינו גם בדברי רבינו סעדיה גאון.³

וכל אחד מן הראשונים דיברו לפי דרכם בהמשך הסוגיא, אם אכן רוב עופות טמאים דורסים או לא, וכפי שיתבאר להלן.

ועכשיו נבאר ד' סימני העוף:

הנה מבואר במשנה ד' סימנים לפי התנא קמא: סימן אחד במעשה, שדורס, ושאר ג' סימנים הם בגוף העוף. וג' אלו הם אצבע יתירה, זפק, וקורקבן נקלף. וכתב הרשב"ץ בספר מגן אבות, וכן הגר"א באדרת אליהו עה"ת, והחיד"א בברכי יוסף (יו"ד סימן פ"ב) בשם הארי"ז, שיש למצוא רמז לכל ד' סימני העופות במילת צפ"ר, שבאות שני שתיבות נמצא: **אצבע, זפק, דורס, וקורקבן**.

² ועיי' פרי תואר להאור החיים הק', יו"ד סי' פ"ב, שלפי רש"י גם דורס הוא סימן טומאה רק בכ"ד הטמאים, ויתכן שיש עוד עופות שדורסים שלא אסרם התורה. וזה דלא כשאר ראשונים. ועיי' להלן ענף ט' שלרוב ראשונים דורס הוא סימן מובהק.

³ בהקדמתו לתרגומו לפירוש הארוך על פרשת שמני, הובא במהדורת ר' יוסף קאפח לפירוש רס"ג עה"ת ע"פ כת"י הירשפלד שיו"ל בשנת 1907. ולאחרונה הודפס הפירוש במילואו על כל ספר ויקרא ע"י מכון עלה זית. ובמשך דברינו נעתיק עוד ממקור זה.

מהו דורס

ענין דריסה, לכו"ע הוא שהעוף אוכל הקטן ממנו דרך הכאה או טריפה, ולזה כתבו הרבה ראשונים (רמב"ן, רבינו בחיי, ריקאנטי, רלב"ג, תולדות יצחק, ספורנו ואברבנאל על פ' שמיני פרק יא, וכ"כ בספר החינוך מצוה קנ"ז) שכל עוף אכזרי נאסר לנו, וזה גורם לאכזרות הלב ועוד מידות רעות, אי נמי שע"י אכילתם נותנים חשיבות למדה זו.⁴ אך יש דריסה שהכל מודים בו ויש שנחלקו בהם הראשונים. ובמהות דריסה מצינו בעיקר ג' פירושים בראשונים:

- **רש"י** במתני' כתב "שאוחז בצפרניו ומגביה מן הקרקע מה שאוכל". והנה רוב עופות אינם אוכלים באחיזת האוכל מרגליו לתוך פיו, וכ"ש מין הנשר, שלכו"ע הוא עוף הדורס בגמ'. אבל באמת לא כתב רש"י מפורש שמגביה מה שאוכל על ידי רגליו, ואכן לקמן דף סב. כתב "שכל עוף הנותן רגלו על האוכל כשהוא אוכלו ומחזיקו ברגלו שלא ינוד ולא ינטל כולו אצל פיו הוא דריסה". ויש שלומדים ברש"י 'דאו או קאמר', אבל יתכן שמש"כ רש"י הכל אחד, שמגביה בפיו מה שהוא אוכל. וכזה נראה מדברי תוס', דלקמן דף סא. תמה על רש"י שגם תרגומים עושים כן. ולישב קושית תוס' נראה שתרגומים רק עומדים על מאכלם כשהם נוברים למאכלם, אבל שאר עופות הדורסות הם **קורעים מאכלם ע"י אחיזת רגליהם וחרטומיהם, וזו היא דריסה**. (ראה תמונה).

דריסה לפי רש"י ועוד ראשונים

גם זה מגלה על לשון ראשון של רש"י, דהרי כתב רש"י שאוחז בצפרניו, ולא רק אצבעותיו, ומעשה זה שייך לדריסה. וע"ע רש"י בנדה דף נ' שהביא שני פשטים, תחילה כתב עוף מקבלת אוכל ברגליה ואח"כ כ' לשון 'נראה לי' וכמש"כ כאן דף ס"ב, ומשמע שנקט כן לעיקר, ועדיין יש לדון בלשון א'.

⁴ הרמב"ן כתב בפירושו על התורה שדמם של דורסים גורם גם שחרות בדם הנפש, והאריך עוד שמצינו שאוכלים אלו גורמים היזק לבריאות, בדומה למחלת החזירים עיי"ש שהביא כן מספרי הרפואות. והאברבנאל שם חולק עליו בתקיפות שאין לומר כלל שיאסר התורה דבר משום בריאות לחוד. אלא כתב שמפני שעופות אלו ידועים באכזריות, לכן אסרה התורה כל ששייך למדה זו (כעת הודפס פי' הארוך לרס"ג שגי' כ"כ). אולם גם מש"כ רמב"ן יותר רוחני, שדבר זה גורם למזג הנפש להוליד אכזריות בנפש האדם, לכן הרחיקם התורה מלאכלם, וכמו כן כתב הריקאנטי. והרלב"ג כתב עוד ענין בזה, שעופות אלו מולדים חוס ועוכר את השכל, ואולי צ"ל שאף שהוא טבעי, מכל מקום הרי גורם פחיתות לענין דברים רוחניים ובזה מיישב קו' האברבנאל. והרמב"ם במורה נבוכים ח"ב פרק מ"ח כתב טעם כללי למאכלות אסורות שהם דברים המאוסים ביותר, ואולי יותר על דרך האברבנאל, אך לא דיבר על עופות בפרט.

- גם הרמב"ם בפי' המשניות כאן כתב כמו כרש"י, וגם הבעל מאור כאן מבואר שכל עוף שחרטומו רחב ואצבעותיה סתומות (webbed feet) לא שייך להם לדורס, וע"כ לומדים דריסה כמש"כ רש"י. ודבריו הובא ברא"ש ור"ן ועוד ראשונים, וראה להלן (ענף י').

דריסה לפי ר"ת

תרנגול אוכל עכבר חי. לפי כל הראשונים וגם לר"ת, אין אכילת רמשים חשיב דריסה.

דריסת הנץ לפי הרמב"ן

- שיטת ר"ת הוא שדורס הוא שאוכל בריות כשהם חיות, כמש"כ ארי דורס. וכתב דלא כרש"י שגם תרנגולים עושים כמש"כ רש"י. (וראה התירוץ לזה למעלה.)

ומעוררים ר"ן ובעל המאור שגם תרנגולים אוכלים שרצים חיים. וע"כ כוונת ר"ת הוא רק לעופות ודגים גדולים (ועי' רש"ש שהוא רק דריסה אם הם גדולים שצריכים להכותם ולהמיתם, ולא בולע חי). ונראה שגם שאר ראשונים מסכימים לזה, שאם דריסה הוא דרך קריעה, לא שייך כן בתולעים.

- והרמב"ן ור"ן כתבו ענין אחר, שהוא הצד ציד והורג אותם במכת דריסה שדורס בצפרניו כעין הדורסה שהזכירו בנץ ונץ הגס. וכזה הובא באורחות חיים בשם הראב"ד. והנה בתמונה, נץ דורס.

ויש להתבונן בסימנים אלו אם שייך לכל העופות הדורסות, ויתבאר בהמשך שתלוי בביאור הסוגיא לפי כל הני ראשונים, כמה מהעופות דורסות. ומ"מ כן תמצית כל הראשונים בזה.⁵

⁵ יש לציין, דהחינוך הביא שיי"א דדריסה היינו שמטיל ארס להמית כמו שמצינו בנץ. ואין זה מש"כ הרמב"ן, אלא מצינו שר"ת כתב זאת שדריסת הנץ של דף נ"ב אינו שייך לכאן. ועי' פרמ"ג שם מ"ז סק"א שהעיר דמש"כ החינוך אינו דריסה לשום שיטה, שלא מיירי בארס אלא בסוגיא דדף נ"ב. (וראה עוד בתוס' שם. ויש שהקשו שלא מצינו שנץ מטיל ארס ממש, ובספר טמוני חול תירץ שהדם שנשתייר בצפרניו מנבילה יש בו כח חולי כארס. וראה עוד בתפארת יעקב שכתב ביאור הסוגיא ע"פ שדריסה הוא באמת מטיל ארס, אבל כתב הוא עצמו שהוא ביאור חדש.) והנה בפי' תורה תמימה לפר' שמיני שם, הביא מש"כ הרמב"ם במורה שמתעמי איסור עופות הטמאים הוא שדריסה הוא סימן לאכזריות, ולכן כתב שע"כ מפרש דריסה כמו הרמב"ן ולא כרש"י שפי' רק דרך אכילה. אך הבאנו שהרמב"ם עצמו בפירוש המשניות כתב כמו רש"י. ומיהו יתבאר במשך הסוגיא שגם הרמב"ם מסכים לרמב"ן שרוב עופות הטמאים דורסים, וקשה

והנה יש כמה מענייני דריסה שיתבארו במשך הסוגיא, אך כדי להבין שיטת הרמב"ן כאן, צריך להקדים לפני שנלמוד הסוגיא דע"כ ס"ל שיש עוד אופנים של דריסה. שהרי הרמב"ן הביא כמה עופות שבאמת אינם דורסים בדרך שהביא. שהרי הביא שכל מין Vulture דורס, והרי אין דרך עוף זה להרוג כלל, אלא לקרוע נבילות וחללים אחר מיתתם, וע"כ דורסים רק כפי מש"כ רש"י והרמב"ם. ועוד יבואר להלן (ענף ג') שלפי הרמב"ן ור"ן הרי כ"ג מהכ"ד עופות דורסים (והרבה ראשונים חולקים ע"ז ומ"מ העיקר כאן לבאר לפי הרמב"ן). והרבה ממה שמקובל להיות מהכ"ד עופות אינם דורסים אפילו כמש"כ רש"י, שהגמ' להלן דף סג. מדבר על עופות ששולים דגים מן המים, וכן אמרינן בדף סה. שכל הקולט באויר ואוכל (לפני שנח להקרקע ולאכול שם) הוא סימן לדריסה. וכמה ראשונים מבוארים שם (מאירי, וגם הרשב"א שנוטה לפרש כל הסוגיא בעקבות הרמב"ן, וכן הטור. וראה שם ענף כ"ב) שהוא ג"כ אופן של דריסה. והרי אין זה ע"י צידה או הכאה בשביל שימות, אלא יותר דומה לאכילה מחיים?

אלא נראה שבאמת לכל מה שאיזה מהראשונים קראו דריסה גם הרמב"ן ור"ן מסכימים שגם שאר אופנים שייך לקרוא אותם דורסים. והרי רק ר"ת כתב מפורש שמש"כ רש"י א"א להיות דריסה שהרי תרגומים עושים כן. ויתבאר בהמשך שאכן לר"ת רוב עופות הטמאים אין דורסים. ויש לדייק בכמה ראשונים כדברינו למעלה, וראה הערה.⁶

לומר כן אם לא יאמר כמו הרמב"ן, ולכן נבאר בסמוך שיש כמה אופנים של דריסה. וע"כ גם הרמב"ם שאף שכתב פי' אחת לדריסה, עיקר כוונתו לעוף האוכל דרך גס ואכזריות, ושייך בכמה אופנים.

ויש להביא עוד, שברס"ג כתב ענין אחר, שדריסה היינו שיש לעוף אצבעות עקמות מוכנים לדריסה (כנראה מכוון לציפריים). ויש לדון בזה, אם זהו סימן בגוף או שזהו רק אם נרצה לדעת אם העוף דורס, ויבואר להלן בענף כ"ב, בדברי הגמ' לגבי "חולק את רגליו". **ולהלן סוף חלק ב' נרחיב בזה, שנראה שבאמת דעת רס"ג הוא דריסה כמו שכתוב רמב"ן שצד ברגליו, אבל לא לענין שאר ענייני דריסה בפיו וכו' כמו שנבאר לפי הרמב"ן בסמוך.**

⁶ כזה יש לדייק בלשון הרמב"ן בד"ה וקשה שבדבריו, שכתב נגד ר"ת כלאחר יד שכל הצדין וממיתים דורסים הם, ולא חילק בין יד לפה, והרי כמה עופות צדים בפיהם. וגם מעולם לא חלק על רש"י ור"ת מהו דריסה, אלא הביא שניהם וכתב שהנכון וכו', וע"כ כוונתו שע"כ גם זה בכלל דורס, ולא כר"ת שכתב שאין דריסת הנץ בכלל דריסה זו. ובאמת נראה לדייק עוד מלשון האורחות חיים (הלכות איסורי מאכלות) שפירש דריסה וז"ל: "שקולט מן האויר ואוכל באויר... ולשון הראב"ד ז"ל בענין הדריסה אני קבלתי כל עוף הדורס ברגלו מה שהוא אוכל בין חי בין מת טמא, והעורב והעטלף עוזרים זה הפירוש שאין מכין שום עוף חי והם בכלל הדורסים, וזהו כמו שפירשנו.

ואולם, עדיין יש להדגיש שע"כ גם הרמב"ן מסכים שאכילת רמשים ותולעים לא חשיב דריסה, שגם תרנגולים עושים כן, וע"כ טעם הדבר הוא משום שהרי גם בני אדם אוכלים בעלי חיים, ולא חשבינן ליה מנהג רע, כמו שהרמב"ן קורא לדריסה, אלא הענין הוא שאם אוכל דרך קריעה ודריסה אז חשיב דורס שהוא דרך גס. ואילו אכילה כשנובר מבעל חי קטן לא חשיב אכילה גסא וכו'. **וכמו כן נראה שאם אוכל רק ירקות כן, לא בכלל דריסה.** (ולכאורה שאר ראשונים ג"כ מסכימים לזה, וראה להלן בסוף ענף י"ט, ובענף כ"ב לענין הparrot). ובש"ך ופרי חדש ביו"ד סימן פ"ב דייקו שדעת השו"ע כר"ן ורמב"ן, וגר"א כתב שע"כ סובר או כרש"י או כרמב"ן, ומ"מ לא כר"ת, שכתב דוקא דורס ואוכל. (ופרי מגדים שם כתב ענין אחר, עי' להלן הערה 71).

מהו אצבע יתירה

הנה גם ענין זה מצינו לכה"פ ג' שיטות בראשונים, שרוב עופות אין להם רק שלש אצבעות אלא ארבעה:

שני פשטים באצבע יתירה
לפי רש"י ברגל תרנגול

רגל יונה

- רש"י כתב שהוא האצבע הגבוה שאחורי הרגל. והנה רוב עופות יש אצבע כזו ולכן י"א שהוא עוד בליטה היוצא מרגלי תרנגולים כמו שנראה כאן. אך קשה מאד לומר כן, דאף שיש כזה בתרנגולים אין כזה אף בתורין ובני יונה! והרי מפורש בגמ' שתורין ובני יונה יש להם כל ד' סימני טהרה. וע"כ כוונתו לאצבע הד' לאחר הרגל, וזה יש גם בתורים ובני יונה. וכזה לומדים הרמב"ן והר"ן לפי רש"י.

ובר"ן מקשה על דרך רש"י דהלא גם בנשר יש כזה הרגל, ומבואר בגמ' שנשר אין לו אצבע יתירה. וערוך השלחן (יו"ד סימן פ"ב) מתרץ שי"ל בכוונת רש"י שאותו אצבע שאחורי הרגל הוא קצת יותר גבוה משאר, משא"כ בנשר שהוא שוה. (וראה להלן ענף ב' בזהות נשר).

- ורמב"ן והר"ן כתבו ענין אחר, דאצבע יתירה אינו כרש"י שהוא אצבע נוספת, אלא שאין כולם שוות, אלא חד מהם יותר ארוך מחבירו. וכזה מצינו שכתב הרא"ה שהוא כעין מה שקוראים 'נשמה יתירה' בשבת, שאינו נשמה שנית

כל עוף שנותן את רגלו על האוכל ומחזיקו ברגליו שלא ינטל כלו אצל פיו, דריסה היא, כמו שעושה העורב. הרי שדריסה אינו מוגבל לאופן אחד, אלא כל שלשה אופנים אלו בכלל דריסה. ומיהו עי' בים של שלמה שהכריע רק כרמב"ן ולא כרש"י, וקשה מה הכריחו לכך.

אלא הרחבת הנשמה, וכמש"כ רש"י במס' ביצה. (וגם זה יל"ע אם יש כזה לנשר, ראה להלן בזה.)

- ומאירי הביא עוד דרך שכל שאין סומך על אצבע זו נקרא יתירה, וע"כ ידעו חכמים בזה ולנו קשה להבחין, וראה להלן (ענף ב') בזהות נשר, שע"כ צ"ל כן לפי ר' סעדיה גאון והאבן עזרא.

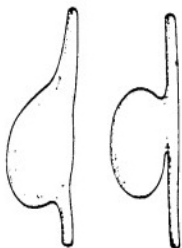
ויש לציין שלא מצינו לשום אחד מראשונים שכתב סתם שאצבע יתירה היינו ד' אצבעות ולא ג', וכתב הרא"ה הטעם, דכיון שרוב עופות יש להן ד', אם זה הפי', היה להמשנה לומר בעוף טמא 'אצבע חסרה'.

והנה בפוסקים לא מצינו כ"כ הכרעה בזה, שרוב האחרונים כתבו דברי רש"י וגם הרמב"ן, אולם בפרי חדש וכתרי פלתי כתבו דעיקר כמו הרמב"ן שאצבע יתירה היינו שהאמצעית ארוכה יותר. (והפר"ח כתב דזה משום שמתאים יותר לפי התרגום שנשר הוא Eagle, ראה בסמוך) וראה להלן (ענף י"א) בדברי השו"ע בזה.

מהו זפק

בפירוש הסימן זפק, היינו מה שאנו קוראים Crop, והוא כמו כיס בגרון העוף לאצור אוכל לפני ירידתו לכרס. וכתב המאירי שתכלית הזפק הוא לעוף שאינו דורס שלכן אין מזונו מוכן תמיד ולכן אוכל מה שמוצא לאט. לכן גם זו סימן השייך לדריסה, ומתאים למה שהבאנו בריש הענף שיש לעופות הטמאים מזג טבע של אכזריות, ונמצא שנראה בגופו ולא רק במנהגו.

אולם בכמה עופות יש ג"כ כעין זפק, אלא שאינו כיסו מיוחד אלא "התפשטות הוושט". ויש לדון אם זהו נקרא זפק. ונראה הוא מחלוקת ראשונים, שהרי הרמב"ן ור"ן כתבו על דיה ודאה, נץ ועורב, ופירשו שהם Vultures, Kites, Hawks and Ravens וכתבו שאין להם זפק. אבל לפי המציאות הרי יש להם התפשטות

הוושט. ובאמת מפורש ברמב"ן בסוגיין, שדיבר על בדיקתם בהם; "דאף שיש להם רוחב בוושט הנקרא 'גורגא', אינו זפק כלל אלא וושט ונעוד נפק"מ שגם לענין טריפות, שבגמ' מבואר בנקופת הזפק קל מהוושט, הנין נקובתו במשהו". ורשב"א כתב כרמב"ן. אולם ר"ת בספר הישר, ריב"ם בתוס' ועוד ראשונים כתבו בהדיא דחשיב זפק. והמאירי בסוף

סוגיין כתב שהוא מסופק בדבר, וכתב שלא לסמוך על סימן זה למעשה שאין בקיעין בו. (ואף שלפי כמה ראשונים ע"כ סברי שבקיעין אנו בהאי סימן, מ"מ רואים מכל זה שע"כ נחלקו הראשונים איך לדון המציאות בדברים אלו.)

(י) זפק תרגול, כיס לעצמו.
(ש) זפק נץ ודיה, "התפשטות הוושט" שבו נחלקו הראשונים אי חשיב זפק